

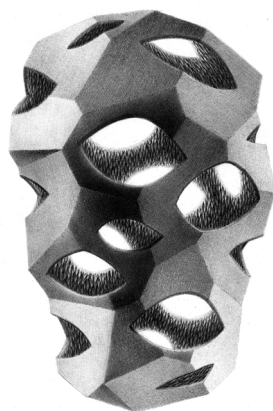
MIKLÓS ÁGNES KATA

A BÍBORVÖRÖS TANULMÁNY ESETE

E löbb-utóbb minden rögs út kisimul attól, hogy számtalan láb tapossa – krimikutatóként jóval könnyebb dolgom van most, 2017-ben, mint akkor, amikor egy tucat évvel ezelőtt (bizony, régen kezdődött) publikálni kezdtem a detektívtörténetekről. Az akkor olyannyira lényegbevágónak látszó dilemmák egy része viszont óhatatlanul megmaradt, s közöttük az is, ami első pillantásra meglehetősen nevetségesnek tűnhet: „ha egy adott műről írok, melyik kiadását idézzem?”

„Eh, ez csak krimi, minek annyit cicózni vele”, mondhatnák. Igen ám, de ha komolyan vesszük kutatásunkat (márpedig ha nem vesszük komolyan, megette a fene az egészet), bizony szükségünk van a pontos, megbízható fordításokra is. Sajnos nagy általánosságban elmondható, hogy az idegen nyelvről fordított detektívtörténetek esetében a kutató számára fájdalmasan hiányoznak a kritikai kiadások. (Talán az egyetlen jó ellenpélda Agatha Christie esete, akinek műveit az elmúlt évtized során újrafordítva, esetleg a régebbi fordításokat alaposan lektorálva adta ki az Európa Kiadó.) A detektívtörténetek abból a szempontból még mindig az irodalmi művek csúf kisöccseinek számítanak, hogy esetleges és nem mindig pontos kiadásokban vagyunk kénytelenek szembesülni velük. Kihagyások, elgépélések, a korrekktúra nem-törődőmsége vagy a szerkesztés hiánya – egyáltalán nem ritka probléma a krimik esetében.

Az esszé bővebb változata a megjelenés előtt álló *A nyolcadik főbűn* című, NKA-ösztöndíj támogatásával megírt kötetben olvasható.

Watson életrajzi adatainak pontossága nélkül nem érthetjük meg teljes mértékben, miért ugrott bele jóformán gondolkodás nélkül ez a kiszámítható és nyugodt férfi a Baker Street-i lakás közös bérletébe. (A napi tizenegy és fél shilling, az volt az ok.)

Nem meglepő módon (engem legalábbis egyáltalán nem lepett meg) a krimi-történet legismertebb detektívje szerepel a kiadások állatorvosi lovaként is: talán senki sem járt annyira rosszul az idők folyamán ebből a szempontból, mint maga Sherlock Holmes.

A Holmes-regények és novellák magyar nyelvű fordítása már alig pár évvel Conan Doyle kötetének megjelenése után elkezdődött, és azóta sem múlt el évtized, hogy ne került volna piacra egy-egy újabb novelláskötet vagy regény. Sajnos a fordítások, újrafordítások és újabb kiadások dzsungelében roppant könnyű eltévedni. Az Országos Széchényi Könyvtár csupán *A sátán kutyájából* harmincát tart számon, s még ha ki is vonjuk ebből a képregényeket (igen, azok is vannak), a szám továbbra is jelentős. A MEK-en keresztül is hozzáférhető öt, magyarra fordított Conan Doyle-mű között ugyan csak három kötetnyi Holmes-történet található meg, de az a három igazán ragyogó és röhögséges szövegeket tartalmaz.

Időrendben első ezek közül a *Sherlock Holmes feltámadása és más bűnügyi* (sic!) *elbeszélések*¹ novelláskötet, „irta Conan Doyle, fordította Tábori Kornél, Budapest, 1904, Nyom. Lipinszky és Társa Könyvnyomdájában”. A kötet bevezetője büszkén (és hazugul) hirdeti, hogy „Az alább következő történetek egészen újak, együtt könyvben angol eredetben is csak ezután fognak megjelenni, magyar nyelven egyetlen egy sem jelent meg eddig. A Conan Doyle történeteinek főszereplője *Holmes Sherlock*.” A csodálatosan összezagyvált novellaválogatáson kívül² a MEK Holmes-történetei között két regényt találunk – Holmes-specialista legyen, aki már első pillantásra rájön, vajon milyen művekről lehet szó. Az egyiknek *A nábob kincse*³ a címe, a másiknak *A brixtoni rejtély*⁴. Igen, ezek a *The Sign of Four* és az *A Study in Scarlet*.

Az Országos Széchényi Könyvtár több mint háromszáz elemes Conan Doyle-gyűjteménye első pillantásra eléggé (sőt túlon túl is) bőséges ahhoz, hogy megtalálhassuk benne azokat a fordításokat, amelyeket érvényesnek tekinthetünk, de ez hosszú és bonyolult munka. Mint már jeleztem, *A sátán kutyája* számos változatban került kiadásra: lefordította többek között Zigány Árpád (1902), Árkos Antal (1966), Rakovszky Zsuzsa (2009), Szalay Tamás (2002) is. A kurrensebb fordítások közül egyetlen sincs, amelyet minőségi okokból kizárhatnánk – de olyan sincs, amelyet érvényes kritikai kiadásnak tekinthetnénk.

Talán a legelső Holmes-regény, az *A Study in Scarlet* esete lehetne a legegyszerűbb: több mint száz éven át csak ketten fordították le. Egy névtelen fordító 1918-ban *A brixtoni rejtély* címmel, valamint Tury Gyula 1903-ban. (A *The Sign of Four* és az *A Study in Scarlet* első fordítója amúgy egyaránt Tury Gyula volt: a regények eredetileg *Dilettáns detektív*⁵, valamint *A véres bosszú*⁶ címmel jelentek meg 1903-ban.) De mit szólnak például ahhoz, hogy 2016-ig kellett várni az *A Study in Scarlet* pontos, alapos, megbízható magyar fordítására?

A Szukits Könyvkiadónál 2016-ban jelent meg az *A Study in Scarlet Tanulmány vörösben* címmel készített fordítása, Szalai Judit munkája.⁷ Az, hogy miért éppen most, nem nehéz kitalálni: a kötet előszavát Steven Moffat, a BBC *Sherlock* sorozatának egyik főbábája jelzi, a címlapon pedig Benedict Cumberbatch és Martin Freeman rohannak szembe elszántan az olvasóval. Az persze nem volt különösebben váratlan fejlemény, hogy éppen a Szukitsnál adták ki: az ő gondozásukban jelent meg az összes Sherlock Holmes-történetet tartalmazó, kétkötetes munka is – előbb 1999–2000-ben, majd a második kiadás 2007-ben.⁸

Hoppá – mondhatná erre az élesesű olvasó (ezúttal az enyém) –: ha 2016-ban jelentették meg az első pontos fordítást, akkor mi a nyimnyámot használták 1999-ben, majd pedig 2007-ben?... Ugyan már, my dear Watson! Természetesen Tury Gyula 1903-as fordítását.

A Szukitsnál 1993-ban jelent meg először *A bíborvörös dolgozószoba*⁹, melynek hátlapján ez olvasható: „A regény 90 éve nem jelent meg magyarul, s a kiadó ezt az adósságot törleszti most – reméljük az olvasók és gyűjtők örömére –, sorozatnyitó kötetként.” Sajnos az adósságot ezzel csak részlegesen sikerült törleszteni: egyrészt nyilvánvalóan nem törekedtek arra, hogy az angol nyelvű eredetivel összevessék Tury Gyula munkáját, másrészt pedig a későbbiekben minden esetben ezt a fordítást és ezt a szöveget vették elő. Akkor is, amikor *A bíborvörös dolgozószobát* beletették a gyűjteményes kötetbe – nemcsak pontatlanul és hiányosan, hanem az utolsó leiterjakabig azonos verzióban.

Az utolsó leiterjakabig, bizony. A regény kezdetén Watson doktor régi egyetemista társával, Stamforddal találkozik, és tőle hall először Sherlock Holmesról. Az angol eredetit idézve: „I believe he is well up in anatomy, and he is a first-class chemist; but, as far as I know, he has never taken out any systematic anatomy classes.”¹⁰ A '93-as Szukits-kiadásban ez szerepel: „Kitűnő az anatómiában, de egyszersmind tudom azt is, hogy nem rendes hallgató; jó komikus stb.” A kémikus és komikus közötti különbség nem szorul magyarázatra – nos szegény Sherlock jó komikus maradt az 1999-es gyűjteményes kötetben is. És a 2007-esben ugyancsak.

Félregépelésekbe belekötni persze szórszálhasogatás, semmi több – a Tury-féle fordítással kapcsolatban sokkal nagyobb gond, hogy nem teljes, nem pontos, és sajátosságai éppen az olvasók hátrányára szolgálnak, nem pedig az előnyére. Tury Gyulát vagy a Magyar Kereskedelmi Közlönyt, első kiadóját persze nem érdemes hibáztatnunk. Nem csak azért, mert (mint a *Sherlock Holmes fel-támadása és más bünygyi elbeszélések*, a már említett zagyva novelláskötet kapcsán is látható) a századelő kiadói és fordítói meglehetősen slendriánul kezelték a törzsszöveget, és magasról tettek a pontos fordításra. Az első megjelenés idején a krimik még egyáltalán nem számítottak irodalmi műnek, és a filléres regények olvasóit vagy a heti folytatásban megjelenő újságmellékletek fogyasztóit sem érdekelte különösebben a pontosság és megbízhatóság. Szenzációs nyomozásokat akartak, és patkányarcú gonosztevőket, azt pedig megkapták. (Bár azt mindenképpen hozzá kell tenni, hogy Conan Doyle éppenséggel Lestrade felügyelőt írja le patkányképűként – ezzel a jelzővel amúgy Szalai Juditig mindkét általam ismert fordítás adós maradt.) A Tury-féle fordítás hiányosságai éppen ezért talán nem is elsősorban a kortárs olvasók, hanem inkább *a ma olvasói* számára jelentettek hátrányt – nem csak nekem, aki sűrűfésűvel tetveszi át a krimiket, hanem azok számára is, akik komolyan veszik a detektívtörténeteket.

Nem érdektelen hát megnéznünk, melyek azok a részek, melyek hiánya miatt az olvasó nem kapja meg a szükséges információkat egy adott regény, egy adott (krimi)írói világ sajátosságairól – olyan sajátosságokról, amelyek nemcsak értelmezési többletet hordoznak, de jobb megértést tesznek lehetővé az adott mű hőseinek mozgatórugóit illetően is. Ha a Tury-féle fordítást nézzük, azonnal szembeötlik például, hogy annak kezdetén igencsak tömörített verzióban jelenik meg Watson doktor bemutatkozása. Benne vannak ugyan a legfontosabb elemek (hózzávetőleges összefoglalásban: „katonaeorvos vagyok, Afganisztánból jöttem haza sebesülten az Orontes hajón, egy ideig szállodában laktam, most viszont

máshová kellene költöznöm, mert nem bírom anyagilag”), de a részletes bevezetőnek pusztán csak a váza maradt meg, semmi több. Kimaradt például, hogy dr. Watson 1878-ban szerezte meg az orvosi diplomáját Londonban, hogy az Ötödik Northumberlandi Vadászrezred segédorvosa volt, hogy a vállába fúródott a sebesülését okozó golyó, hogy a puccere, Murray segítségével jutott vissza a brit vonalak mögé. Nyoma sincs annak, miként kapott tífuszt a peshawari kórházban, s hazakerülése után miként jutott kilenchavi szabadsághoz napi tizenegy és fél shilling szolddal.

Fölös információk, nem lendítik előre a cselekményt – mondhatnák erre legyintve –, ha kimaradt, hát kimaradt, nincs benne semmi lényeges. Nos az egész attól függ, mit tartunk lényegesnek. A magamfajta számára a kihagyott részek egy releváns kritikai megközelítési módszer lehetőségét tartalmazzák – ez vált lehetetlenné a Tury-fordítás hiányosságai miatt. Kutatóként ugyan bármikor előbogarászhatjuk az angol nyelvű eredetit, de ezt nem várhatjuk el attól az olvasótól, aki csak szórakozásból vesz kézbe krimit. „Csak szórakozásból” olvasóként is jogunk van ugyanis ahhoz, hogy minden, a szerző által leírt információ birtokában legyünk, és nem lehet eléggé hangsúlyozni: a krimiolvasók és -kutatók nem különböznek ám olyan sokban egymástól.

Minden kutató olvasóként kezdi, és mindenkinek, aki detektívtörténetet vesz a kezébe, kritikai attitűddel kell közelítenie hozzá. A fölösnek látszó információk gyakran válnak lényegessé, az elhallgatások jelentőségteljessé – és bizony fontos az is, éppen hogyan indul, milyen szerzői stratégiát követ egy adott mű felütése. Különösen érvényes ez azokra a regényekre vagy novellákra, amelyekben először találkozunk a nyomozóval, segítőjével, a nyomozói agymunka helyszínéül szolgáló lakással vagy irodával. Amikor a krimiszerző első ízben bemutatja hősét vagy hőseit, fontos információkat ad arról, hogyan és miként kell kezelnünk a továbbiakban ezeket a hősöket: mit várhatunk el tőlük, mire számíthatunk az esetükben. Az *A Study in Scarlet* bevezetőjének részletgazdagsága tulajdonképpen akkor nyeri el igazi jelentőségét, ha más művekkel összevetésben vizsgáljuk – és ebben az esetben megint a krimi örökös és legelső „cserépkályhája”, *A Morgue utcai kettős gyilkosság* az, ami előtérbe tolakszik egy összevetés erejéig.

Poe narrátora valószínűleg a teljes klasszikus krimiirodalom legkevésbé kezelhető alakja. A szerző semmiféle segítséget nem nyújt ahhoz, hogy bármit is megtudhassunk róla, és így értelemszerűen nem is tudunk meg róla semmit. Egyetlen kezünkön összeszámolhatjuk mindazokat az információkat, amelyek a teljes novella során kiderülnek róla.¹¹ Az 18.. év (konkrétan melyik év, sőt, egyáltalán melyik évtized?) tavaszát és nyarának egy részét tölti Párizsban. Egy „meghatározott célú kutatással” (pontosan milyen jellegű kutatással?) foglalkozik. Dupinnel a Rue Montmartre egyik könyvesboltjában fut össze, mindketten „ugyanazt a ritka és fontos művet” keresik (cím, szerző?). Mivel Dupinnél „valamelyest jobb anyagi helyzetben” van, ő keres lakást kettőjüknek – lássuk csak, milyen és hol? „Találtam is egy időrágta, fura házikót, amely régóta lakatlan volt, bizonyos babonás hírverés következtében, amelyet mi nem firtattunk. A roskatag lak a Faubourg St. Germain egy félreeső, elhagyatott részén állott.”¹² Sokat megtudtunk a lakhelyükről is, ugye.

Ééés, nagyjából ennyi. Ha igazán kétségbeesetten próbáljuk megkeresni Dupin barátjának további elejtett jellemzőit, még felírhatjuk a listára, hogy magasabb Chantillynél (akiről persze nem tudjuk, milyen magas), van egy revolvere, meg hogy tud latinul és görögül (legalább „szállóige-nyelven”, ahogyan Fülig

Jimmy is tudott „előétel-nyelven” spanyolul). Emellett pedig, bár nemzetiségére nem történik semmiféle utalás, valószínűleg nem francia. Dupint „francia barátom”-ként emlegeti, bemutatásakor pedig a következőket mondja róla: „Nagyon érdekelt családja rövid története, amelyet a franciákra, ha önmagukról beszélhetnek, oly jellemző nyíltsággal mesélt el nekem.” Ezen túl viszont minden további lépéssel a „feltehetőleg” birodalma felé haladunk. Igen, elmondhatjuk még, hogy Dupin barátja nem tűnik túl idős embernek – jól bírja az éjszakázást, a hosszú kóborlásokat a párizsi utcákon, kedvtelései és fejtegetésmódja pedig egy magát az önhittségig komolyan vevő fiatalemberre vallanak. Szintén csak habozva említhetjük meg: a narrátor igen valószínűn nőtlen. (Vagy, ez is lehetséges, a felesége különlegesen engedékeny, ezért hagyja őt majdnem fél éven át a bűnös Párizsban kujtorogni tökegyedül, sőt, ami még rosszabb, egy futóbolond társaságában.) Viszont tényleg nem tudunk meg róla még olyan „apróságokat” sem, mint a neve vagy a nemzetisége.

Dupin névtelen barátjával szemben azonban az *A Study in Scarlet* Watson doktora igazi, kézzelfogható, hús-vér alak. Tudjuk, mikor és hol kapta meg a diplomáját, hogyan és milyen úton került Afganisztánba – az első két oldalon olyan pontos és teljes bevezetést kapunk Holmes előtti életébe, hogy a Strand magazin illusztrációi nélkül is tisztán láthatjuk magunk előtt a kicsit pedáns, még mindig sérüléséből lábadozó orvost, akinek az élete nyitott könyv, minden oldalszámzás és lábjegyzet a helyén, az utolsó oldalon pedig egy akkurátusan beragasztott *errata*. Ez pedig egyáltalán nem mellékes. Watson életrajzi adatainak pontossága nélkül nem érthetjük meg teljes mértékben, miért ugrott bele jóformán gondolkodás nélkül ez a kiszámítható és nyugodt férfi a Baker Street-i lakás közös bérletébe. (A napi tizenegy és fél shilling, az volt az ok.) A bevezető nélkül azt sem érthetjük meg, hogy ha ilyen hirtelen döntött a közös lakás mellett, miért zavarhatja ennyire a józan ésszel felfoghatatlan Holmes, akiről jóformán semmit sem tud – sem a foglalkozását, sem a családi hátterét, sem a végzettségét. Az is roppantul jellemző, hogy kínjában végül listairással próbálkozik, és rejtélyes lakótársa ismeretanyagát kísérel meg összefoglalni, hogy legalább hozzávetőleges fogalma legyen arról, ki lehet ez a fura alak.

Watson egyszerűnek, átláthatónak, földhözragadtan hétköznapiak lerajzolt figurája nemcsak valóssá és kézzelfoghatóvá teszi azt a világot, amelyben Conan Doyle detektívtörténetei játszódnak, hanem azt a célt is szolgálja, hogy nagyobb legyen a kontraszt közte és rejtélyes barátja között, akinek még a családi hátteréről is csak elvétve és jelentős késéssel adagol információkat a szerző. Az *A Study in Scarlet*, ne feledkezzünk meg róla, 1886-ban íródott, és 1887-ben jelent meg folytatásokban, 1888-ban pedig kötet formájában – ezzel szemben Mycroft, a báty, először 1893-ben tűnik fel, a *The Greek Interpreter* (A görög tolmács) novellában.

Nem csak a bevezető hiányzik a Tury-féle fordításból persze. Hogy még egy olyan elemre hívjam fel a figyelmet, ami referenciális szempontból sokat számíthat az olvasó számára: kimaradtak a gyilkosságról az újságokban megjelent beszámolóik is. Bizonyos szempontból persze ez is érthető, miért – számos magyarázatra szoruló szó és fogalom jelenik meg ebben a rövidke szövegrészletben. Legyünk realisták: Conan Doyle olvasói számára sem lehetett egyértelmű mind egyik utalás. A jelenkor internethasználó olvasói számára viszont már nem jelenthetnek problémát: ha tudni akarják, mi mindent sorol fel gyors egymásutánban a fiktív cikk, könnyedén utánakereshetnek minden elemnek. (Még csak nem is kellene sokat dolgozni a beazonosításukon. A *Daily Telegraph* fiktív cikkében

felsoroltak mindegyikének van saját Wikipédia-szócikke.) Ráadásul némi erőfeszítéssel a fordításban is segítségére lehet sietni az olvasónak – például így, ni: „A *Daily Telegraph* úgy fogalmazott, hogy nem volt még ilyen szokatlan tragédia a bűnözés történelmében. Az áldozat német hangzású neve, a látható indíték hiánya és a baljóslatú felirat a falon szerintük arra utal, hogy az elkövetők politikai menekültek és forradalmárok. A szocialisták megannyi szállal kötődnek Amerikához, és az elhunyt kétségtelenül megszegte ezen csoportok íratlan szabályait, akik így a nyomába eredtek, és leszámoltak vele. Miután homályos említést tett a Vehmgericht misztikus ítélőszékéről, az olasz Carbonari titkos társaságról, az aqua tofana nevű, a középkorban igen nagy népszerűségnek örvendő méregről, Brinvilliers márkiné fekete miséiről, a darwini elméletről, Malthus túlnépesedési teóriáiról, valamint a ratcliffi úton történt gyilkosságról, a szerző a végkövetkeztetésben a kormányt kritizálja, és arra inti, hogy jobban tartsa szemmel az Angliába érkező idegeneket.”¹³

A sajtószemelvények jelenléte nem csak azért fontos, mert a közvélemény tanácstalanságára és mindenáron bűnbakot kereső attitűdjére mutatnak rá, vagy azért, mert jól illusztrálják a korabeli média szenzációhajhászását (amivel kapcsolatban persze a jelen olvasója automatikusan fogja levonni a konzekvenciát, hogy nincs új a nap alatt). A sajtószemelvényekre azért is szükség van, mert Conan Doyle számára ez is a detektívtörténeti tradíció része. Még az egyébként igen kevésbé megfogható-valószerű Párizst, detektívet és segítőt szerepeltető *A Morgue utcai kettős gyilkosság* és *Marie Roget rejtélyes eltűnése* esetében is megjelennek a korabeli újságoknak tulajdonított beszámolók – mennyivel fontosabb hát ezeknek a jelenléte egy olyan írói világban, mint Conan Doyle-é, ahol pontos helyszínek, dátumok, valósnak látszó figurák szerepelnek.

Nem csak a kutatóknak van szüksége a pontos fordításokra, és nem csak a detektívtörténetekről írók számára fontos, hogy lehetőséget kapjanak annak megállapítására, miben hasonlítanak és miben különböznek egymástól a különböző detektívtörténetek. A fikciós világokban feltűnő valós vagy valószínű elemek jelenléte minden érdeklődő olvasó számára jelentőséget hordoz. Mitől válik hihetővé egy krimi? Milyen információkat tart fontosnak megosztani velünk a szerző? És ha már Sherlock Holmes-nál tartunk: mi lehet az oka annak, hogy az első regény megjelenése óta folyamatosan érkeznek segélykérő, érdeklődő, bűneseteket bejelentő levelek a Baker Street 221B-be? Ha nem vagyunk tudatában a Conan Doyle által megteremtett fiktív világ valószínűségének, nem tudunk választ adni a fentebbi kérdésekre, márpedig a krimiolvasás elsősorban a válaszok kereséséről szól.

Ha az olvasó nem jut hozzá az összes információhoz, amit Conan Doyle beírt a műbe, ami minden egyes angol kiadásban jelen van, és ami esetleg a rejtély megfejtéséhez és a regény értő olvasásához szükséges lehet, bizony átverés áldozatává válik.

Márpedig ez az egyik legnagyobb bűn egy detektívtörténet esetében.

■ JEGYZETEK

1. <http://mek.oszk.hu/13500/13583/index.phtml>, letöltés időpontja: 2015. 07. 19. A továbbiakban megjelenő idézeteket betűhív átiratban közlöm – az oldalszámozást sajnos lehetetlen megadni, olyan ugyanis nincs.
2. A novelláskötetről részletesebben is írok *A nyolcadik főbűn* című kötetemben.
3. Betűhív átiratban: „A nábob kincse. Regény. Irta A. Conan Doyle, fordította Fái J. Béla, Budapest, Singer és Wolfner kiadása, Egyetemes Regénytár”, é. n. ; <http://mek.oszk.hu/12700/12724.index.phtml>, letöltés dátuma 2015. 05. 12.

4. Betűhív átiratban: „A. Conan Doyle: A brixtoni rejtély, az Érdekes Ujság kiadásában, Budapesten, 1919.”; <http://mek.oszk.hu/11200/11291.index.phtml>, letöltés dátuma 2015. 05. 12. (Ennél a fordító neve hiányzik, szegyejljék magukat az Érdekes Ujságnál.)
5. Betűhív átiratban: „Dilettáns detektív (A négyek jele), bűnügyi regény, írta A. Conan Doyle, fordította Tury Gyula, Vass József Könyvkiadó hivatala, 1903.
6. Betűhív átiratban, egy későbbi kiadásból: „A véres bosszú, bűnügyi regény, írta A. Conan Doyle, fordította Tury Gyula, Vass József Könyvkiadó hivatala, 1906.” (A Szukits Kiadó 1993-as kiadása a belső lap tanúsága szerint a Magyar Kereskedelmi Közlöny 1903-as kiadását veszi alapul.)
7. Sir Arthur Conan Doyle: *Tanulmány vörösbén*. Fordította Szalai Judit. Szukits Könyvkiadó, h. n., 2016.
8. Sir Arthur Conan Doyle összes Sherlock Holmes története, 1-2., Szukits Könyvkiadó, Bp., 1999–2000., 2. kiadása 2007. (Ford. 1. kötet: Boronkay Zsuzsa, Katona Tamás, Mikes Lajos, Nikowitz Oszkár, Takácsy Gizella, Tury Gyula; 2. kötet: Ádám Szilvia, Árkos Antal, Ferencz Anna, Katona Tamás, Nikowitz Oszkár, Takácsy Gizella, Tiborszky Péter)
9. A. Conan Doyle: *A bíborvörös dolgozószoba*. Szukits Könyvkiadó, Szeged, 1993, Szórakoztató Regénytár 6. „A mű a Magyar Kereskedelmi Közlöny 1903-as kiadása alapján készült, fordította: Tury Gyula.”
10. Szalai Judit fordításában: „Mármint kiváló anatómiai ismeretekkel rendelkezik, és kémikusként is első osztályú, ám, amennyire én tudom, még sohasem vett fel hivatalosan egyetlen orvosi kurzust sem.” (*Tanulmány vörösbén*, 13.)
11. Az idézetek forrása: Edgar Allan Poe: *A Morgue utcai kettős gyilkosság*. Ford. Pásztor Árpád. In: *A Morgue utcai kettős gyilkosság és más rejtelmes történetek*. Alexandra Könyvkiadó, A krimi gyöngyszemei sorozat, Pécs, 2006. (25–61.)
12. Uo. 28.
13. *Tanulmány vörösbén*, 81–82. Ha olvasóimnak van türelme az összevetésekhez, tessék, itt az eredeti: „*The Daily Telegraph* remarked that in the history of crime there had seldom been a tragedy which presented stranger features. The German name of the victim, the absence of all other motive, and the sinister inscription on the wall, all pointed to its perpetration by political refugees and revolutionists. The Socialists had many branches in America, and the deceased had, no doubt, infringed their unwritten laws, and been tracked down by them. After alluding airily to the Vehmgericht, aqua tofana, Carbonari, the Marchioness de Brinvilliers, the Darwinian theory, the principles of Malthus, and the Ratcliff Highway murders, the article concluded by admonishing the Government and advocating a closer watch over foreigners in England.”

